

Види та показники ефективності використання сільськогосподарських угідь в управлінні земельними ресурсами України

Гаража О.П.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління земельними ресурсами та кадастру
Харківського національного аграрного університету
імені В.В. Докучаєва

У статті розглянуто види ефективності використання земельних ресурсів. Встановлено, що в цей час існує проблема у визначенні показників для нових видів ефективності. Визначено, що найбільш вивчена є економічна ефективність. Запропоновано узагальнену класифікацію наявних видів ефективності використання земельних ресурсів. Обґрунтовано показники ефективності використання земель.

Ключові слова: земельна економіка, ефективність, види, показники, рівні.

Гаража Е.П. ВИДЫ И ПОКАЗАТЕЛИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ УГОДИЙ В УПРАВЛЕНИИ ЗЕМЕЛЬНЫМИ РЕСУРСАМИ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены виды эффективности использования земельных ресурсов. Установлено, что в настоящее время существует проблема в определении показателей для новых видов эффективности. Определено, что наиболее изучена экономическая эффективность. Предложена обобщающая классификация существующих видов эффективности использования земельных ресурсов. Обоснованы показатели эффективности использования земель.

Ключевые слова: земельная экономика, эффективность, виды, показатели, уровни.

Garazha Y.P. TYPES AND INDICATORS OF AGRICULTURAL LAND USING EFFICIENCY IN LAND RESOURCES MANAGEMENT OF UKRAINE

The types of efficiency land resources use are discussed in the article. Nowadays, there is a problem in the definition of indicators for new types of efficiency. It has been determined that the most studied economic efficiency. A generalizing classification of existing efficient types of land resources use is proposed. Indicators of land use efficiency are substantiated.

Keywords: land economy, efficiency, types, indicators, level.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасним завданням земельної економіки є підвищення ефективності використання земельних ресурсів. Якщо раніше в ефективність вкладали розуміння економічної сторони результату виробничої діяльності, то, виходячи з теперішнього законодавчого тлумачення [16], додають екологічну, соціальну та інші складники. Це потребує систематизації різних видів ефективності використання земельних ресурсів та їх поєднання на різних рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ефективності використання земельних ресурсів досліджували В. Горлачук [1], В. Мертенс [2], Л. Павловська [3], Н. Кусик, С. Федоров [17], А. Клименко [4], С. Дем'яненко [5], В. Трегобчук [15] та інші. У їх працях ґрунтовно вивчається один або декілька певних видів, а земельна економіка потребує узагальнення та систематизації на цей час їх видового та рівневого складу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В управлінні земельними ресурсами ефективність використання земельних ресурсів постає на перше місце. Ринкова економіка базується на отриманні прибутку від землі під час підприємницької діяльності. При цьому земельна реформа надала соціалізації та екологізації використанню землі, що позначилося на диференціації ефективності використання земельних ресурсів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження теоретичних питань видів, рівнів та показників ефективності використання земельних ресурсів у земельній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі управління земельними ресурсами створюється процес господарювання і проводяться певні заходи. Результати від них формують ефект. Ефект – результат,

наслідок будь-яких дій [6]. Ефект створює абсолютний показник результату будь-якої дії чи діяльності [7]. Його зображають у підвищенні врожайності, прирості продуктивності худоби [25]. Ефект від заходів може бути як позитивним, так і негативним. Ефект базується на ефективності, але це різні поняття. Вперше поняття «ефективність» ввели У. Петті та Ф. Кене, які провели кількісний аналіз економічних процесів [8]. Ефективність – це результативність, тобто результат діяльності (ефект), який отримує суспільство, підприємство або людина на одиницю використаних (або застосованих) ресурсів [9]. Ефективність створює відносний показник результативності і може бути тільки позитивною величиною [10]. Поняття ефективності та результативності нетотожні. Результативність – це рівень досягнення запланованого результату [11]. Результативність як явище показує міру досягнення запланованих цілей особи, що господарює, та є «зовнішнім проявом» (негативним або позитивним) його діяльності [12]. Водночас поняття «ефективність» є «внутрішнім проявом» діяльності підприємства, яка спрямована на підвищення внутрішньої економічності його роботи, досягнення встановлених результатів шляхом економії виділених на їх одержання ресурсів [13]. Думки вчених про сутність ефективності поділились на два напрями: за першим – вона пов'язана з результативністю [10], за другим – відношенням кінцевого результату (ефекту) до витрат ресурсів [5, с. 24, 46].

У закордонних країнах з розвинутою ринковою економікою для окреслення результативності господарювання використовують інший термін – «продуктивність системи виробництва й обслуговування», під якою розуміють ефективне використання ресурсів (праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії, інформації) при виробництві різноманітних товарів та послуг [14].

Ефективність використання земельних ресурсів та ефективне використання земельних ресурсів поняття нетотожні, але в їх основі лежить поняття раціональності. В. Трегобчук вважає, що сутність раціонального використання сільськогосподарських угідь полягає в отриманні високих сталих урожаїв сільськогосподарських культур за умов мінімізації затрат на одиницю продукції, збереження та примноження продуктивної сили землі як аграрного ресурсу, її охорони і захисту як складника довкілля, відтворення корисних властивостей ґрунтового покриву [15].

В. Горлачук говорить, що раціональне землекористування – це використання земельних ресурсів відповідно до їх цільового призначення, отримуючи максимум продукції з мінімальними затратами на їх виробництво, не порушуючи навколишнього середовища на відповідному рівні розвитку продуктивних сил і земельних відносин [1]. В. Мертенс розуміє під раціональним землекористуванням – максимальне залучення до господарського обігу всіх земель та їх ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найбільш сприятливих умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь та одержання з одиниці земельної площі найбільшої кількості продукції з найменшими витратами праці й коштів [2, с. 32].

Ефективне використання земельних ресурсів у сільському господарстві слід розуміти як соціально-економічну категорію, що зображає відносини між людьми в процесі здійснення технологічних виробничих процесів, пов'язаних з виробництвом сільськогосподарської продукції, з метою максимального задоволення потреб населення в харчових продуктах для забезпечення відновлення природної родючості ґрунту, збільшення продуктивного потенціалу земельних ресурсів і їх використання в умовах високого рівня екологічності як цих ресурсів, так і середовища в цілому [3]. Учені економісти-аграрники використовують таке поняття, як «ефективне використання земельних ресурсів», тобто досягнення максимального ефекту за мінімальних витрат ресурсів. «Продуктивне землекористування» фактично є складником, сегментом «ефективного використання земель». Мова йде про одержання певних результатів у землеробстві без урахування витрат, що пов'язані з виробництвом [3]. У ринкових умовах змінилося тлумачення ефективного використання землі на економічно доцільне та прибуткове використання земельної ділянки за цільовим призначенням без погіршення її якісних та еколого-естетичних характеристик і з дотриманням вимог обтяжень та обмежень, яке досягається шляхом інтенсифікації виробництва в науково-технічному прогресі та вдосконалення територіальної організації [16].

Ефективність використання сільськогосподарських угідь певною мірою залежить від рівня дохідності аграрних підприємств, але їх фінансові інтереси не повинні приводити до погіршення властивостей земельних ресурсів як головного засобу виробництва в сільському господарстві [17]. *Раціональне використання*

сільськогосподарських земель – це таке їх цільове (дозволене) й комплексне використання, відповідно до якого досягнуто баланс (найоптимальніше, пропорційне й гармонічне зіставлення) між ефективністю використання земель та екологічними вимогами [4]. *Ефективне використання сільськогосподарських земель* – це виважене, науково обґрунтоване, планове, з урахуванням довгострокових інтересів суспільства використання земель, відповідно до якого отримують максимальну користь з мінімальними витратами [4]. *Комплексне використання сільськогосподарських земель (збалансоване)* – це використання земель з урахуванням взаємозв'язків, взаємодії та взаємозалежності всіх природних факторів, навколишнього природного середовища та з урахуванням інтересів суспільних (державних), територіальних громад, юридичних осіб та громадян [4].

Ефективність виражають критерії та показники. Ці поняття нетотожні. Критерій – це головна відмінна ознака й визначальна міра вірогідності пізнання сутності ефективності виробництва (діяльності), згідно з яким здійснюється кількісна оцінка рівня цієї ефективності [45]. У поняття «критерій» включається ознака, що базується на оцінці ефективності (наприклад, рівень прибутку). Показник – це свідчення, доказ, ознака чогось; переважно в множині зображення (в цифрах, графічно) досягнень, результатів чиєїсь праці [19, с. 10]. Показники зображають кількісний стан ефективності. Критерій надає широкую характеристику ефективності, тоді як показник односторонню. Лише група показників може дати повну характеристику ефективності.

Багатогранність поняття «ефективність» створює різноманітні її види. Класично виділяють технічну, витратну та економічну ефективності. З розвитком економічної теорії добавили ще види ефективності: технологічну, соціальну, екологічну тощо.

В. Андрійчук виділяє природну ефективність – це результативність, що забезпечується природною родючістю, розташуванням до ринків збуту, кліматом, рельєфом, конфігурацією, придбанням ресурсів [20, с. 236–237]. Природна ефективність впливає на економічну ефективність. Родючість – це здатність ґрунту задовольняти потреби рослин у вологості та поживних речовинах. Вона поділяється на природну, штучну, економічну, абсолютну та відносну [20]. О. Будзяк визначає коефіцієнт природно-виробничої ефективності як співвідношення фактичної

та потенційної урожайності сільськогосподарських культур [31].

Структурна ефективність – це результативність, що базується на інтенсивності використання сільськогосподарських угідь, яку досліджували В. Андрійчук, Н. Добровольська [18] та інші. Її показниками є рівень сільськогосподарської освоєності, рівень розораності території, питома вага інтенсивних культур, коефіцієнт повторного використання земель, площа посівів в площі ріллі, землезабезпеченість, землеозброєність, коефіцієнт антропогенного навантаження, питома вага інтенсивних культур, рівень меліорованості [18].

Технічна ефективність – це здатність підприємства виробити цей обсяг продукції, використовуючи мінімум ресурсів або виробити як найбільше продукції, використовуючи таку кількість ресурсів [5]. Її досліджували С. Дем'яненко [5] та інші. Показниками є: продуктивність худоби, урожайність сільськогосподарських культур тощо.

Технологічна ефективність – це результат взаємодії факторів виробництва, що характеризує досягнуту продуктивність живих організмів, які використовуються в сільському господарстві як засоби виробництва. Вперше цей термін застосував академік С. Сергєєв. Технологічну ефективність досліджували В. Андрійчук [21], С. Володін [22], В. Лаврук [23]. Також вона характерна під час застосування певної технології виробництва сільськогосподарської продукції. Показниками технологічної ефективності є: врожайність культур з одиниці посівної площі, продуктивність худоби і птиці, вихід валової продукції з одиниці площі [21]. Технологічна ефективність характеризується комплексом натуральних і вартісних показників, що зображають рівень використання земельних, трудових, матеріальних ресурсів у процесі виробництва продукції, а також приріст ефективності елементів систем землеробства. Зокрема, до них належать такі показники:

- приріст урожайності сільськогосподарських культур;
- зниження енергомісткості виробництва продукції землеробства;
- приріст валової продукції сільського господарства в порівнянних цінах (на 1 га сільськогосподарських угідь, на одного робітника) [22; 23].

Економічна ефективність – це таке співвідношення між ресурсами й результатами виробництва, відповідно до якого отримують вартісні показники ефективності вироб-

ництва. Її досліджували В. Андрійчук [21], В. Збарський [24], В. Мацибора [25] та інші. В. Збарський розуміє економічну ефективність як максимальне виробництво продукції, яке необхідне суспільству, за найменших витрат праці та ресурсів на її одиницю [24]. Групування показників:

1) ресурси і результати виражені у вартісній формі;

2) ресурси – у вартісній, а результати – у натуральній формі;

3) ресурси – у натуральній, а результати – у вартісній формі [21].

Економічну ефективність вимірюють у натуральних та вартісних показниках. До натуральних показників відносять:

– урожайність сільськогосподарських культур;

– виробництво зерна, цукрових буряків та іншої продукції рослинництва на 100 га ріллі;

– виробництво окремих видів тваринницької продукції на 100 та відповідних земельних угідь (продукцію скотарства й вівчарства розраховують на 100 га сільськогосподарських угідь, свинарства – на ріллю, птахівництва на площу зернових) [20].

В. Мацибора вважає за доцільне розраховувати вартість валової продукції, розмір валового та чистого доходу, прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь [25, с. 141]. До вартісних показників належать: виробництво валової продукції в порівнянних цінах, товарної продукції в поточних цінах реалізації, чистої продукції і прибутку в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь. Натуральні показники характеризують продуктивність лише певної частини сільськогосподарських угідь, а вартісні – усієї їх площі [20]. Єдині порівнянні ціни в колишньому Радянському Союзі були введені лише в 1971 р. Для визначення економічної ефективності використання землі Л. Селиванова вважає, що потрібно брати до уваги структуру та якість сільськогосподарських угідь. У порівнянні ефективності використання землі в господарствах з різною структурою сільськогосподарських угідь доцільно розраховувати показники виходу валової продукції, валового чистого доходу, прибутку на одиницю умовної ріллі з застосуванням перевідних коефіцієнтів для інших угідь [27]. Проте Є. Лисенко наполягає, що для порівняння економічної ефективності землі на підприємствах з різними за якість ґрунтами потрібно розраховувати вихід валової продукції, валового та чистого доходу, прибутку на одиницю сумарної (кадастрової)

площі сільськогосподарських угідь, де вагою є бал бонітету [28]. До показників економічної ефективності використання землі відносять: землевіддачу (вартість валової продукції/вартість земельних ресурсів), землемісткість (обернено землевіддачі), вихід валової та товарної продукції на одиницю площі, валовий та чистий дохід на одиницю площі, прибуток від реалізації продукції на одиницю площі.

Витратна ефективність – це результат, отриманий завдяки наявному рівню та структурі витрат у процесі виробництва продукції. Її досліджували О. Чернецька [29] та інші. Структуризацію витрат проводять за ресурсами та статтями калькуляції. Показники поділяються на загальні (у підприємстві, галузі в цілому) та часткові (за культурами). До них належать: загальний рівень витрат на виробництво, фондоозброєність, матеріаломісткість, працемісткість, рівень амортизації, собівартість. Витрати характеризуються коефіцієнтами товарності та сезонності [29].

Соціальна ефективність – поняття, що зображає поліпшення соціальних умов життя людей (покращення умов праці і побуту, поліпшення зовнішнього довкілля, підвищення рівня зайнятості та безпеки життя людей, скорочення тривалості робочого тижня без зменшення заробітної плати, ліквідація важкої фізичної праці тощо). Її досліджували В. Андрійчук [21], С. Мочерний [30], І. Яців [31], Е. Ксенова [32] та інші. Соціальна ефективність – це відповідність результатів господарської діяльності основним соціальним потребам і цілям суспільства. Інтегровальним показником соціальної ефективності є підвищення народного добробуту, якості життя [30]. Методику її оцінювання розробила Е. Ксенова [32]. Показники соціальної ефективності:

– питома вага прибутку, спрямованого на соціальні заходи, в загальній масі чистого прибутку;

– величина цього прибутку в розрахунку на одного середньооблікового працівника підприємства [21].

Під час встановлення соціальної ефективності підприємства насамперед беруть до уваги рівень оплати праці його працівників. До індикаторів соціальної ефективності слід віднести й інші його видатки на соціальні потреби трудового колективу: на повну чи часткову оплату путівок до лікувально-оздоровчих закладів, пільги членам сімей працівників, дотації закладам харчування, утримання об'єктів соціальної інфраструктури, що знаходяться на балансі підприємства, тощо [31].

Соціальну ефективність можливо поділити на загальну та локальну. Загальна – зображає потреби суспільства в продукції сільськогосподарства й послугах. Вона буде вимірюватися рівнем забезпечення від регіонального виробництва сільськогосподарської продукції області до необхідного обсягу її споживання на 1 особу/га, а також відповідність виробленої продукції санітарним стандартам та нормативам споживчого кошику на 1 особу. Локальна – зображає потреби людини, яка працює на виробництві.

Екологічна ефективність – це збереження екологічного середовища під час зростання продуктивності виробництва й забезпечення населення екологічно чистими харчовими продуктами. Її досліджували В. Андрійчук [21], М. Кісіль [33], В. Лаврук [34], В. Чогут [35] та інші. Її показниками є:

- ґрунтова родючість;
- баланс гумусу;
- родючість ґрунту;
- площа збору врожаю соняшнику у структурі площ сільськогосподарських культур;
- забрудненість;
- рівень ерозійної небезпеки сільськогосподарських культур;
- коефіцієнт екологічної стабільності території;
- коефіцієнт антропогенного навантаження;
- зниження забруднення навколишнього середовища;
- рівень еродованості земель;
- зміна площі земельних угідь;
- безвідходність виробництва [34];
- частка чистого прибутку підприємства, спрямованого на екологічні заходи;
- частка екологічно чистої продукції;
- масштаби використання мінеральних добрив;
- наявність сучасних очисних споруд [21].

А. Варламов, С. Волков поділяють показники екологічної ефективності на натуральні та вартісні. В. Чогут екологічну ефективність трактує як збереження природних характеристик і стійке функціонування агросистем, складовою частиною яких є земля [35].

Енергетична ефективність – це результативність від використання наявних енергетичних потужностей. Її досліджували В. Васильков [36]. Її показниками є:

- енергомісткість;
- енергетичні потужності на 1 га сільськогосподарських угідь;
- енергетичні потужності на 1 га ріллі тощо.

Показники згруповані за чотирма напрямками: виробництво та розподіл енергії (питома витрата палива на виробництво енергії), питома витрата енергії та енергоносіїв (на 1 ц продукції, на енергозасіб), собівартість енергії, енергоозброєність [36].

Інвестиційна ефективність – це результативність від вкладення коштів (інвестицій) у ресурси. Її показниками є дохід на 1 грн інвестицій, прибуток на 1 грн інвестицій, сукупність інвестицій на 1 га сільськогосподарських угідь, тощо. О. Гуторов вказує на те, що інвестиційна ефективність характеризується системою показників, що зображають співвідношення пов'язаних з інвестиціями витрат результатів, що показують економічні переваги одних інвестицій над іншими [37].

За рівнем збільшення ефекту виділяють первинну (одноразовий ефект), мультиплікаційну (багаторазовий ефект), синергічну ефективність. Синергетична ефективність – це зростання результативності внаслідок комбінованого впливу сукупності чинників, коли загальний ефект перевищує суто арифметичну суму впливу на виробництво кожного чинника зокрема, тобто кожен фактор посилює вплив усіх інших [38].

Комплексний підхід до формування ефективності поєднує основні та додаткові види ефективності: першого (економічна та інші), другого порядку (соціально-економічна та інші), третього порядку (соціально-екологічно-економічна та інші).

У широкому розумінні *еколого-економічна ефективність* – це економічна ефективність екологічних витрат під час сільськогосподарської діяльності. Її досліджували В. Гордієнко [39], Н. Добровольська [18] та інші. В. Гордієнко тлумачить еколого-економічну ефективність використання земель сільськогосподарського призначення як інтегральну економічну ефективність використання земельних ресурсів в аграрному секторі економіки, яка враховує зменшення економічного результату внаслідок екодеструктивного впливу господарської діяльності [39]. Еколого-економічна ефективність використання сільськогосподарських угідь – як здатність отримати максимальний обсяг високоякісної продукції, зберігаючи та відновлюючи при цьому природні властивості ресурсів за видами з мінімальними затратами. Для визначення такої ефективності необхідно враховувати систему показників, зокрема:

- валові збори та вихід продукції з 1 гектара;

Таблиця 1

Узагальнення видів ефективності використання земельних ресурсів

Види ефективності	Визначення	Учені
Перший рівень		
Природна	Це результативність, що забезпечується природною родючістю, розташуванням до ринків збуту, кліматом, рельєфом, конфігурацією, придбанням ресурсів [20]	В. Андрійчук, О. Будзяк
Структурна	Це результативність, що базується на інтенсивності використання сільськогосподарських угідь [18]	В. Андрійчук, Н. Добровольська
Технічна	Це здатність підприємства виробити обсяг продукції, використовуючи мінімум ресурсів або виробити як найбільше продукції, використовуючи певну кількість ресурсів [5]	С. Дем'яненко
Технологічна	Це результат взаємодії факторів виробництва, що характеризує досягнуту продуктивність живих організмів, які використовуються в сільському господарстві як засоби виробництва [21]	В. Андрійчук, С. Володін, В. Лаврук
Економічна	Це таке співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, відповідно до якого отримують вартісні показники ефективності виробництва [21]	В. Андрійчук, В. Збарський, В. Мацибора
Витратна	Це результат, отриманий завдяки наявному рівню та структурі витрат під час виробництва продукції [29]	О. Чернецька
Соціальна	Це відповідність результатів господарської діяльності основним соціальним потребам і цілям суспільства [30]	В. Андрійчук, С. Мочерний, І. Яців, Е. Ксенова
Екологічна	Це збереження екологічного середовища під час зростання продуктивності виробництва і забезпеченні населення екологічно чистими харчовими продуктами [34]	В. Андрійчук, М. Кісіль, В. Лаврук, В. Чогут
Енергетична	Це результативність від використання наявних енергетичних потужностей [36]	В. Васильков
Інвестиційна	Це результативність від вкладення коштів (інвестицій) у ресурси [37]	О. Гуторов
Другий рівень		
Соціально-економічна	Це результат задоволеності потреб людини й виробничого розвитку [40]	Б. Смагин, Г. Черевко, Г. Іваницька, А. Дворецький
Еколого-економічна	Економічна ефективність екологічних витрат під час сільськогосподарської діяльності [39]	В. Гордієнко, Н. Добровольська
Виробничо-технічна	Комплексна ефективність використання трудових ресурсів, сукупність матеріально-технічної бази, технології та організації виробництва, і способів збуту продукції, взаємодія яких впливає на витрати виробництва [41]	Г. Черевко, Г. Іваницька
Виробничо-економічна	Це результат сукупного впливу виробничо-технічної ефективності та економічної політики підприємства [41]	Г. Черевко, Г. Іваницька
Третій рівень		
Соціально-екологічно-економічна	Це результативність від комплексного поєднання задоволення потреб людини, екологічного стану та виробничого розвитку	А. Ткач, А. Степанов, Р. Ілюхін

Джерело: узагальнено автором на основі [5; 18; 20; 21; 29; 30; 34; 36; 37; 39; 40; 41; 43]

- площа збирання сільськогосподарських культур;
- вартість валової продукції у розрахунку на площу угідь;
- рентабельність продукції, кількість внесення мінеральних та органічних добрив;
- частки удобреної площі мінеральними та органічними добривами;
- кореляція урожайності і стану ґрунтів, засоби стимуляції урожайності;
- витрати на меліоративно-екологічні заходи [18].

Її показниками є:

- 1) економічна ефективність екологічних витрат;
- 2) відвернений еколого-економічний збиток;
- 3) додатковий обсяг продукції отриманої внаслідок екологічно спрямованих заходів;
- 4) додатковий чистий дохід після впровадження землеохоронних заходів [39].

Соціально-економічна ефективність – це результат задоволеності потреб людини й виробничого розвитку. Її досліджували Г. Черевко, Г. Іваницька [41], Б. Смагін [40], А. Дворецький [42] та інші. Соціально-економічна ефективність – це рівень задоволення громадських потреб, а також забезпеченості умовами для розширеного виробництва [41]. Її показниками є:

- орендна плата за земельні частки (паї);
- орендна плата за майнові частки (паї) тощо.

На думку Б. Смагіна, соціально-економічна ефективність зображає приріст показників оцінки природних ресурсів. Її показниками є приріст вартості одиниці площі землі та вихід продукції на душу населення [40].

Виробничо-технічна ефективність – комплексна ефективність використання трудових ресурсів, сукупність матеріально-технічної бази, технології та організації виробництва, і способів збуту продукції, взаємодія яких впливає на витрати виробництва [41]. Її досліджували Г. Черевко та Г. Іваницька [41].

Соціально-екологічно-економічна ефективність – це результативність від комплексного поєднання задоволення потреб

людини, екологічного стану та виробничого розвитку. Її досліджували А. Ткач, А. Степанов, Р. Ілюхін. Учені вважають, що соціально-екологічно-економічна ефективність полягає в показниках перетворення сонячної енергії з мінімальними витратами енергії природного палива й людини за високого виходу продукції [43]. Її показниками є:

- кількість енергії, що продукується біомасою;
- рівень використання різних джерел енергії;
- відношення енергії біомаси до витрат енергії природного палива й людини [43].

На думку О. Корчинської, головними чинниками підвищення ефективності використання земельних ресурсів у сільському господарстві є продуктивність сільськогосподарського виробництва, система землеробства та родючість ґрунту [44].

У табл. 1 узагальнено види ефективності використання земельних ресурсів.

Висновки з цього дослідження. У ході дослідження ми дізналися, що ефективність встановлює причинно-наслідкові залежності виробництва. При чому надає опис ціни досягнення певного результату, а не йому самому. Підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь можливе у разі зацікавленості держави. Вона повинна регулювати земельні відносини зі збереження та поліпшення стану земельних угідь, їх використання за цільовим призначенням, створити умови для впровадження розширеного відтворення та інтенсифікації. Але показники видів ефективності також можуть різнитися залежно від організаційно-виробничих форм господарювання на землі. Тому виділяють загальні (характерні для всіх організаційно-виробничих форм) та індивідуальні (притаманні певній формі). З розвитком земельної економіки виникають нові види ефективності. Якщо економічну ефективність досліджують давно, то деякі види ефективності використання земельних ресурсів мало вивчені й потребують подальших напрацювань. Особливо це стосується екологічної ефективності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горлачук В. Управління земельними ресурсами : [навч. посібник] / В. Горлачук, В. В'юн, А. Сохнич ; за ред. В. В'юна. – Миколаїв : НаУКМА, 2002. – 316 с.
2. Мертенс В. Економіка сільського господарства / В. Мертенс, В. Мацібора, Л. Жигало та ін. ; за ред. В. Мертенса. – К. : Урожай, 1995. – 288 с.
3. Уланчук В. Шляхи підвищення ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах регіону / В. Уланчук, Л. Альошкіна // Економка АПК. – 2009. – № 9. – С. 10–15.

4. Клименко А. Управління розвитком землекористування у сільському господарстві : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / А. Клименко. – Полтава, 2012. – 183 с.
5. Дем'яненко С. Менеджмент аграрних підприємств : [навч. посібник] / С. Дем'яненко. – К. : КНЕУ, 2005. – 347 с.
6. Рац О. Визначення сутності поняття «ефективність функціонування підприємства» / О. Рац // Економічний простір : збірник наукових праць. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2008. – № 15. – С. 275–285.
7. Куценко А. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємства споживчої кооперації України : [монографія] / А. Куценко. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 205 с.
8. Бобков К. Экономическая теория. Макроэкономика. Макроэкономические принципы. Совокупный спрос и совокупное предложение : [учеб. пособие] / К. Бобков. – М. : Совр. гуманитар. ун-т, 1999. – 98 с.
9. Падерин И. Научные и практические аспекты повышения экономической эффективности современного предприятия / И. Падерин // Вісник Академії економічних наук України. – 2003. – № 1. – С. 89–95.
10. Яценко О. Економічні та соціальні аспекти оцінки ефективності / О. Яценко, О. Романюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18(6). – С. 237–238.
11. Системи управління якістю. Вимоги : ДСТУ ISO 9001-2001. – К. : Держстандарт України, 2001. – 24 с.
12. Олексюк О. Технологія оцінки результативності діяльності підприємства / О. Олексюк // Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія «Економічні науки». – Черкаси : ЧДТУ, 2009. – Вип. 22. – Т. 2. – С. 169–173.
13. Градобоев Е. Особенности оценки эффективности деятельности промышленных предприятий : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Е. Градобоев. – Иркутск, 2009. – 24 с.
14. Іванілов О. Економіка підприємства : [підручник] / О. Іванілов. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 728 с.
15. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні та практичні аспекти) / [В. Трегобчук, А. Юзефович, Д. Крисанов, Н. Скурська та ін.]. – К. : Інститут економіки НАН України, 2003. – 259 с.
16. Методика експертної грошової оцінки земельних ділянок несільськогосподарського призначення : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 червня 1999 р. № 1050 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1050-99-%D0%BF>.
17. Кусик Н. Теоретичні засади ефективного використання земельних ресурсів у сільському господарстві / Н. Кусик, С. Федорова // Сучасні технології управління підприємством та можливості використання інформаційних систем: стан, проблеми, перспективи : матеріали 9 Міжнародної науково-практичної конференції для викладачів, аспірантів та молодих учених (28–29 березня 2014 р.) / за ред. Н. Кусик ; ОНУ ім. І.І. Мечникова. – Одеса : Букаєв В.В., 2014. – С. 177–179.
18. Добровольська Н. До питання визначення еколого-економічної ефективності використання земельних ресурсів у землеробстві / Н. Добровольська // Регіон – 2013: стратегія оптимального розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (7–8 листопада 2013 р.) / за ред. В. Бакіров. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 407–409.
19. Словник української мови : академічний тлумачний словник : в 11 т. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua>.
20. Андрійчук В. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз : [монографія] / В. Андрійчук. – 2-ге вид., без змін. – К. : КНЕУ, 2006. – 292 с.
21. Андрійчук В. Економіка аграрних підприємств : [підручник] / В. Андрійчук. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
22. Володін С. Інноваційний провайдинг на наукоємному аграрному ринку: теоретико-методологічні аспекти / С. Володін // Економіка АПК. – 2006. – № 8. – С. 9–20.
23. Лаврук В. Методика оцінки ефективності та аналізу інноваційної діяльності в сільському господарстві / В. Лаврук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=192>.
24. Збарський В. Економіка сільського господарства : [навч. посібник] / В. Збарський, В. Мацібора, А. Чалий. – К. : Каравела, 2009. – 264 с.
25. Мацібора В. Економіка сільського господарства : [підручник] / В. Мацібора. – К. : Вища школа, 1994. – 415 с.
26. Корчинська О. Розвиток теорії земельної ренти / О. Корчинська // Землеустрій і кадастр. – 2007. – № 3. – С. 47–56.
27. Селиванова Л. Экономический механизм рационального использования сельхозземель / Л. Селиванова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2002. – № 8. – С. 28–37.
28. Лысенко Е. Эколого-экономические основы устойчивого развития земледелия / Е. Лысенко // Экономика сельского хозяйства России. – 2002. – № 3. – С. 29–38.

29. Чернецька О. Методичні підходи до визначення ефективності витрат сільськогосподарських підприємств в управлінському обліку / О. Чернецька // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2011. – Вип. 7(1). – С. 188–195. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2011_7\(1\)_35](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2011_7(1)_35).
30. Економічна енциклопедія : у 3-х т. / за ред. С. Мочерного. – К. : Академія, 2000. – Т. 1. – 864 с.
31. Яців І. Соціальна ефективність сільськогосподарських підприємств / І. Яців // Ефективна економіка. – 2015 – № 1. – С. 26–33.
32. Ксенова Е. Методологические основы диагностики внутренней социальной эффективности сельскохозяйственного производства / Е. Ксенова // Молодёжь в науке – 2013 : материалы Международной научно-практической конференции. – Минск : НАН Беларуси, 2013. – С. 37–41.
33. Кісіль М. Критерій і показники економічної ефективності малого і середнього бізнесу на селі / М. Кісіль // Економіка АПК. – 2001. – № 8. – С. 12–19.
34. Лаврук В. Методика оцінки ефективності та аналізу інноваційної діяльності в сільському господарстві / В. Лаврук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=192>.
35. Чогут Г. Определение эколого-экономической эффективности использования сельскохозяйственных земель / Г. Чогут // Вестник ВГУ. Серия «Экономика и управление». – 2005. – № 2. – С. 74–78.
36. Васильков В. Організація виробництва : [навч. посібник] / В. Васильков. – К. : КНЕУ, 2003. – 524 с.
37. Гуроров О. Оцінка земельних ресурсів та ефективності інвестицій : [монографія] / О. Гуроров ; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Х., 2006. – 368 с.
38. Павловська Л. Економіка підприємства : [навч. посібник] / Л. Павловська. – Житомир : ЖНАУ, 2009. – 640 с.
39. Гордієнко В. Еколого-економічна ефективність використання земель сільськогосподарського призначення : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування» / В. Гордієнко ; Сумський Державний університет. – Суми, 2010. – 241 с.
40. Смагин И. К вопросу о методике определения интегрального показателя эффективности сельскохозяйственного производства / И. Смагин // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2007. – № 7. – 18 с.
41. Черевко Г. АПК: оцінка реформування та перспективи розвитку / Г. Черевко, Г. Іваницька // Вісник аграрної науки. – 2001. – № 14(1). – С. 14–19.
42. Дворецький А. Методичний підхід до визначення соціально-економічної ефективності використання земельних ресурсів / А. Дворецький // Ефективна економіка. – 2013. – № 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_5_28.
43. Ткач А. Методика определения эколого-экономической эффективности сельскохозяйственного производства / А. Ткач, А. Степанов, Р. Илюхина. – М. : ВНИЭСХ, 1992. – 28 с.
44. Корчинська О. Ефективність використання сільськогосподарських угідь: теоретичний і практичний аспекти / О. Корчинська // Землеустрій і кадастр. – 2008. – № 1. – С. 52–59.
45. Грещак М. Економіка підприємства : [підручник] / М. Грещак, В. Колот, А. Наливайко ; за ред. С. Покропивного. – 2-ге вид., перероб. та допов. – К. : КНЕУ, 2001. – 528 с.
46. Тарасенко Г. Эффективность сельскохозяйственного производства / Г. Тарасенко. – К. : УСХА, 1991. – 210 с.